

in ki sporoča, da je v sarkofagu pokopan sv. Dasij, prinešen iz Dorostola (51 s.; sl. 4). Do tega prenosa je prišlo očitno enkrat proti koncu 6. stoletja, vmesne postaje tega prenosa (morda Odessos, kamor se je zatekel škof iz Dorostora pred Avari?; prim. str. 51) pa niso znane.

Monografija Renate Pillinger je ena v vrsti novejših študij o mučencih iz Podonavja, ki so imeli dokaj podobno usodo: po usmrčitvi v dobi velikega preganjanja so bili čašteni v domačih cerkvenih skupnostih, v procesu propadanja antike pa so njihove ostanke in s tem njihovo čaščenje prenesli v varnejše kraje, bodisi v Italijo, bodisi v varnejša bizantinska mesta na Balkanu. O teh mučencih imamo praviloma različne vrste virov: »passiones«, zapise v martirologijih in raznih koledarjih, v novejšem času pa so bili odkriti tudi materialni, zlasti epigrafski viri iz pozne antike. Komplicirane analize na podlagi vseh vrst virov pomenijo veliko obogatitev pri raziskovanju poznoantične dobe podonavskih dežel. Tovrstne študije so bile v zadnjih petnajstih letih posvečene sv. Kyrinu (C. Roncaioli, S. Quirino di Siscia e la sua traslazione a Roma. *Analisi e critica delle fonti, Quaderni dell'istituto di lingua e letteratura Latina, Univ. di Roma*, 2—3, 1980—1981 [1983], 215—249; E. B. Thomas, *Zur Quirinus- und Martinfrage in Sabaria — Frühchristliche Kontinuität im westpannonischen Raum, Burgenländische Heimatblätter* 43, 1981, 5—18), skupini mučencev »S. Quattuor coronati« (J. Guyon, *Les quatre couronnés et l'histoire de leur culte des origines au milieu du IXe siècle, Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87, 1975, 505—561), sv. Demetriju iz Sirmija (P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius I, Le Texte — II, Le commentaire, Paris* 1979—1981; V. Popović, *Die süd-danubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts, Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert*, Hrsg. B. Hänsel, *Südosteuropa-Jahrbuch* 17, 1987, 95—139), v pripravi pa je tudi študija o sv. Ireneju iz Sirmija (F. Dolbeau; gl. N. Duval, *Sirmium »ville impériale« ou »capitale«?, XXVI Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna* 1979, 53—90, zlasti 80, op. 50).

Študija Renate Pillinger, ki v naši zgodovinski publicistiki ni neznano ime (gl. ZČ 39, 1985, 173—183; 40, 1986, 515—517), napisana z izvrstnim znanjem, akribijo in izredno pronicljivostjo, pomeni v vrsti novejših resnih in poglobljenih prikazov zgodnje-krščanske dobe v podonavskih provincinah delo, mimo katerega ne bo mogel noben raziskovalec poznoantične dobe v deželah ob spodnji Donavi.

Rajko Bratož

Hélène Ahrweiler, **Politička ideologija Vizantijskog Carstva**. Beograd : Filip Višnjić, 1988, 187 strani. (Srbski prevod dela *L'idéologie politique de l'Empire Byzantin* s predgovorom Ljubomira Maksimovića).

Ni dvoma, da so podvigi političnega in siceršnjega življenja prvega in tretjega Rima zasenčili glorio, v kateri se je sončil drugi. To velja tako za zanimanje kot za zavest bodisi laikov bodisi strokovnjakov; zatorej je vsako delo o zgodovini Romejcev toliko dragocnejše. Še posebej, če ga podpisuje takšna znanstvena avtoriteta, kot je francoska Grkinja Hélène Ahrweiler.

Mesto Matere božje, Konstantinopolis, je nastalo v znamenju dveh idej: ideje novega Rima in ideje novega Jeruzalema. Dve misli, imperialno in krščansko, ki poprej nista bili ravno v pristrčni zvezi, je bilo treba prenoviti tako, da sta se mogli zliti v kolikor toliko harmoničen ideološki sistem. Spoznanje, da zemeljskih kraljestev ne da jeta samo Mars ali Venera, temveč tudi — celo še trdneje — Kristus, stoji v temelju tistega, čemur se po vsej pravici reče »pax byzantina«. Stvar je seveda ne skrivano eklektična, toda ravno v prevzemanju iz različnih, celo nasprotujočih si izročil in združevanju raznorodnih elementov je moč Bizanca. V nekem smislu — paradoksalno — tudi izvirnost.

Bizanc je sebe vsekakor razumeval kot edino področje civilizacije. Za takšno misel je imel zlasti po 476. letu kar nekaj razlogov, čeprav mu nato večvrednostni kompleks bolj škoduje kot koristi: resda do neke mere mobilizira državljane v obrambo države — vendar v glavnem ožji krog, razumniško elito; toda na drugi strani še usodnejše zapeljuje oblastnike v podvige, ki daleč presegaajo zmognosti cesarstva. Najbolj pač Justinijana I. in Manuela I. Komnena, do neke mere pa tudi Vasilija II. in še prej Herakleja, v čigar zmagoslavnih dneh je tudi že napoved prihodnjega somraka, prihajajočega z znamenjem meča islama. Cesar niha med dvema možnostima: ali bo — idealna varianta — kosmokrator, gospodar sveta ekumene, ali pa le — realistična varianta — imperator, gospodar imperija drugega Rima, ki je s svojim nastankom v znamenju krščanstva seveda plamenica čistosti edine prave vere. Navsezadnje se stvar razreši na moč preprosto: basileus se razglasi za kosmokratorja, čeprav je v resnici le imperator z včasih prav majhnim vplivom na življenje tistega, čemur D. Obolensky po vsej pravici pravi bizantinski commonwealth. To zagotovo ni bil prvi

primer v zgodovini, da je ljudem fikcija pomenila več od resničnosti — celo samo resnico!

V svojem tisočletnem obstoju je Romejsko cesarstvo dokazalo neverjetno prilagodljivost vsakokratnim razmeram. Tako je izavrijski (v resnici armenski) cesar Leon III. vodil populistično politiko, ki je bila po srcu maloazijskemu vaškemu prebivalstvu, glavnemu rezervoarju človeških sil cesarstva: v času sile mu je ustregel z ikonoklastično strogostjo in verskem življenju, ko pa je bila mohamedanska nevarnost odvrnjena, se je država spet povrnila k sproščenejšemu krščanstvu. Čudovit primer delca tistega, kar še zmeraj zelo živi v deželah bizantinskega civilizacijskega kroga in čemur se še vedno pravi bizantinizem, pospremljen — kot vedno — z nadvse lepimi besedami: »Izmed vseh dobrin sem izbral pravico,« kajti »Bog zavrže tiste, ki imajo dvojno mero« (iz Ekloge Leona III. — mimogrede povedano, ta zakonik iz leta 726 pripisuje Bogo Grafenauer v Zgodovini slovenskega naroda II. (str. 104 izdaje iz leta 1965) Leonu Modremu, ki pa je vladal v letih 886—912). Cesarstvu uspe tudi zvit manever spojitve, celo poistovetenja krščanske solidarnosti z državljanko, kar vodi v svojevrsten nacionalizem. Najemniško vojsko tako lahko v dneh ikonoklastičnih cesarjev zamenja državljanska, uvajana od začetkov tematske ureditve. Zato cesar Leon VI. (Modri) zapiše sledeče misli, ki bi bile v času prevlade najemništva nesmišelnost in ki precej spominjajo na tiste iz 2., 3. in 10. knjige Platonove Države: »Naj kantatorji spomnijo predvsem na nagrado, ki je nasledek vere v Boga, na darove, ki jih podeljuje cesar, in na prejšnje uspehe. Toda še posebej naj poudarijo, da je prihajajoča bitka boj za Boga, za ljubezen Božjo in za celotno nacijo ter predvsem za naše brate pod brezverskim jarmom, za naše otroke, naše žene in našo domovino; naj ne pozabijo spomniti na večno slavo tistih, ki so padli za svobodo naših bratov, ter da bojujemo vojno proti Božjim sovražnikom.«

V dneh makedonske dinastije se položaj temeljito spremeni: država se je okrepila do te mere, da se ponovno more posvetiti imperialnim podvigom. Že v Fotijevem zborniku zakonov Epanagoga (883—886) sta populistični ideal Leona III., pravica, ter vrhovni cilj, ohranitev obstoječega, nadomeščena — in to kar s cesarjevo osebo, ki je »zakonita oblast, splošna dobrina vseh državljanov«. Cesarjev cilj je, »da s svojimi vrlinami obdrži in ohrani obstoječe dobrine; da povrne — s svojo učinkovito budnostjo — izgubljene dobrine, da pridobi — s svojo vestnostjo, svojo delavnostjo in s svojimi pravičnimi zmagami — dobrine, ki jih primanjkuje.« Ideologija zdaj terjaja tudi pridobivanje, ne le ohranjanja; nekatere stvari je celo potrebno pridobiti nazaj, ker so očitno bile izgubljene. Morebiti je tu skrita ost zoper obnovljeno cesarstvo Zahoda, ki ga za časa Leona III. še ni bilo. Toda navsezadnje je bilo resničnost treba vzeti na znanje: na zahodu stoluje cesarski brat (bolgarski cesar je recimo zgolj sin bizantinskega), čeprav vlada »barbarski rasi« oziroma »prostaškemu in krvoločnemu narodu«. Na vzhodu pa si cesarstvo še more privoščiti politiko v velikem stilu: vojske same samozvanega cesarja Samuela, uzurpatorja v Bolgariji in Parizionu, kaznuje kot navadne upornike zoper cesarja v Konstantinopolisu — z oslepitvijo.

V čedalje ostrejših sporih s središčem katolicizma v Rimu se v Bizancu uveljavijo nove vrednote, ki so v znamenju vedno večjega sovraštva do Zahoda in njegovega vesoljnega cerkvenega koncepta, pojmi pa jih že od prej prisoten kompleks večvrednosti, za katerega je čedalje manj razlogov. Domovina nacije — na tem mestu ne pozabimo, da Leon VI. še govori o neosvobojenih bratih pod brezverskim jarmom — vse bolj postaja le obstoječa država Grkov brez negrških dežel vzhodnega Sredozemlja, ki so precej časa bile del imperija, njihovi prebivalci pa del nacije. V letu 1204. se zdi, da je vesoljno krščanstvo po razkolu leta 1054. spet vzpostavljeno, toda grško sovraštvo nasproti vsemu zahodnemu dobi tedaj dokončno tudi nepomirljivo versko razsežnost; odteje je vesoljna krščanska cerkev onemogočena tudi kot utopija. Nacionalna pravoslavna cerkev se z vesoljno, rimsko, v nobenem primeru ne more več sporazumeti; zapre se v eshatološki fatalizem, državi pa zapečati zadnje upanje na rešitev, ki more priti le od katoliškega Zahoda, terjajočega cerkveno unijo. Bizantinska politika je v teku agonije cesarstva povlekla marsikatero docela nedostojanstveno potezo, samo da bi se država ohranila, toda pravoslavni verski nacionalizem in fanatizem sta ji onemogočila poslednji, morebiti odločilni gambit: zadnji bizantinski veliki duks tako značilno izjavi: »Raje vidim v mestu turški turban kot latinsko tiaro.« Cesarstvo se je izgubilo v togosti, prej tako zelo koristna elastičnost in sposobnost absorpcije ter združevanja tudi najbolj nasprotujočih si prvin sta se docela izgubili. Tako se pokaže reakcija na leto 1204., ki je bilo po mnenju Hélène Ahrweiler potrebno kot nekakšno čistilišče za prenovitev v postavljajških vojnah Komnenov utrujene države, kot samo začasno koristno sredstvo, ki je s svojimi nasledki, predvsem z nespravljivim zavračanjem vesoljne krščanske cerkve pod vodstvom rimskega papeža tudi onemogočilo morebitno rešitev cesarstva, četudi se je za unijo zavzemala celo takšna politična kapaciteta kot je bil Mihael VIII. Paleolog, obnovitelj grškega cesarstva v Konstantinopolisu in zmagoviti nosilec pogledov prestolnice tudi v času, ko je bila provinca edini predstavnik grškega cesarstva (1204—1261). Mož je bil po dolgem času spet eden ce-

sarjev, ki je brez sramu mogel napisati po zgledu božanskega Avgusta pričevanje o svojih podvigih (De Vita Sua), čeprav je začel kot uzurpator.

Izmed vseh poglavij dela Ahrweilerjeve je morebiti najpomembnejše zadnje, enajsto, o temeljnih načelih politične misli v Bizancu — o »taxis« in »oikonomia«. Na tem mestu bomo opozorili samo na prepričljivo zavrnitev mišljenja o cesaropapizmu v ROMEJSKEM CESARSTVU: tudi v Konstantinopolisu, ne le na Zahodu, purpur ni delal duhovnikov, temveč samo cesarje. Kakor so bili cesarji, ki so kot Leon III. gospodarili tudi v cerkvenih zadevah, so bili tudi patriarhi, ki so kot Mihael Kerularij imeli glavno besedo v cesarskih domenah. Toda to so bila le izjemna razmerja, največkrat sta bila »imperium« in »sacerdocium« jasno razmejena in razdeljena v svojih opravkih, seveda v skladu z romejsko mislijo o »taxis« in »oikonomia«.

Igor Grdina

Georges Duby, **Vreme katedrala**. Beograd : Nolit, 1989. 331 strani. (Srbski prevod dela *Le temps des cathédrales. L'art et la société* 980—1420).

Čeprav je izvirnik knjige Čas katedral star že več kot desetletje in je njegov avtor medtem z izvolitvijo v Francosko akademijo (1988) postal nekakšna uradna institucija, za naše miselno podnebje še vedno predstavlja skoraj nezaslišan novum: na Slovenskem si zgodovinopisja brez množice opomb, še zlasti pa brez kar pregovorno suhoparnega sloga ubeseditve, praktično ni mogoče niti zamisliti, posebej ne za srednjeveško obdobje. Marsikaj smo sicer uspeli izvedeti o okoliščinah nekdanjega življenja, komajkaj pa o tem življenju samem, z izjemo paradnih rev in težav »našega kmeta«. Na Francoskem je seveda že davno drugače: tamkaj zgodovinska veda vse-kakor zelo dobro pozna med nami toliko poudarjeni »zaklad /tako ali drugače/ ubogih«, vé pa še za kaj drugega. Kajti od nekdanj so najsubtilnejša spoznanja o preteklosti posredovali sočasni umetnostni podvigi; Thomas Mann ni o liriki zaman govoril kot v orehovo lupino stisnjem vesolju. Toda ne, slovensko zgodovinopisje večjidel pušča to vesolje (ob še prenekaterem drugem) bodisi literarni, bodisi umetnostni, bodisi glasbeni (ali še kakšni drugi v njegovih očeh bolj ali manj pomožni) zgodovini, ali pa ga milostno, na kratko, odpravi na koncu kakega obrobnega poglavjeca kot nujno zlo. Da je nasledek takšnega ravnanja popolna odljudnost marsikaterega predela našega zgodovinopisja, kar vodi v njegovo neprisotnost v zavesti laikov (tudi iz tega naslova uspevajo med nami celo na prvi pogled bedaste teorije o preteklosti: za rešitev duše ni vedno dovolj samo izreči, pomemben je tudi način izrekanja!), ne more biti nič čudnega; kako pa se dela drugače, kaže ob drugih, ki se trudijo po devizi Jacquesa Le Goffa »za drugačen srednji vek«, še posebej prepričljivo življenjsko delo Georgesa Dubyja, v okviru katerega zavzema Čas katedral vidno mesto.

Zahod je tam proti letu 1000 dosegel svoje nižišče: zamrli so impulzi antike ter merovinške in karolinške renesanse, toda kljub veliki gospodarski bedi in miselni preproščini je bil pripravljen na ponoven vzpon. V dneh otonskega cesarstva, ki je zrastle na razvalinah karolinškega sistema, utemeljenega na dvojnem nadzorstvu, preko vojvod in škofov, je že čutili dvig, se pa prej po precej enotnih idealih urejeno cerkveno in posvetno življenje začenjata vse bolj razhajati: saški cesarji so zazrti v idejo imperija in okoli njih se razvije umetnost, naslonjena na rimske zglede (najpomembnejša literarna predstavica je Hrosvita, katere šest dramskih besedil je nedavno, 1988 izšlo v Zagrebu tako v latinskem izvirniku kot hrvaškem prevodu), medtem ko cerkvene poglede vse uspešneje narekuje vplivu laikov povsem odtujeni Cluny. Začenja se veliki čas izkustvene umetnosti samostanov. Višek vse modrosti pomenijo cerkveni očetje, zlasti Gregor Veliki; prva stopnja sedmerih svobodnih veščin se reducira na grammatiko, druga pa na glasbo. Romanski Kristus je bleščeč, Janezov, iz Apokalipse, je kralj, ki je prišel soditi in gospodovati. Cerkev se v duhu takih misli vse bolj povezuje v čvrsto hierarhično organizacijo, znotraj katere je vsakomur odrejen točno določen prostor delovanja.

Posvetna sfera hodi drugo pot: plemstvo razstrelji še zadnje ostanke karolinškega sistema — ne združuje ga več osvajanje, bogastva ne daje več plen, temveč nadvse revno gospodarstvo, vse manj je v službi vladarja, vse bolj je samo svoj gospod. Od cesarja (ali v Franciji kralja) se razlikuje pravzaprav samo še po strahoviti neizobraženosti. Toda ko si sčasoma materialno opomore, se začno stvari tudi tod spreminjati. Pojavi pa se — po barbarski pozebi ponovno — še ena moč, trgovci. Ti imajo v še precej strogih časih slabo vest, ker bogaté v nasprotju z zapovedmi pravega krščanskega življenja. S Kristusovim bleskom je sicer brezbožno tekmovati, zlasti z onim iz Apokalipse: toda vsaka doba si uredi boga po svoji meri, in tako se posvetni ljudje vse bolj ozirajo proti človeški podobi Sinu Božjega, proti Kristusu iz sinoptičnih evanĝelijev. Premiki v človekovi zavesti rodijo okoli leta 1130 v najsproščenejši pokrajini Zahoda, v capetski kraljevini Ludvika VII., nov stil, gotiko. Njen prvi podvig je Suge-